

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Наталії Іванівни Бровко на дисертацію Володимира Сергійовича Рудюка на тему «Філософсько-правовий вимір трансформації судочинства України в умовах європейської інтеграції», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми

Для сучасного вітчизняного судочинства питання реформування набули особливого значення в період європейської інтеграції. Для самих європейських країн з високим рівнем демократичних цінностей та розвиненими інститутами громадянського суспільства ефективне функціонування судочинства і судової влади уже є загальним місцем соціального життя. У свою чергу, вітчизняний розвиток державності характеризується серйозними змінами у всіх сферах соціального буття. Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, сприяло інтеграції з європейським політико-правовим та економічним співтовариством. Цей політичний крок передбачає серйозні трансформаційні зміни у всіх сферах суспільного життя України, що позначилося і на особливостях вітчизняного судочинства, в межах якого простежуються тяжіння до європейських стандартів.

Водночас, такий розвиток судочинства вимагає нині особливої уваги, оскільки його не можна провадити суто формально, аби змінити те, що було раніше. Замість цього потрібно нагально працювати, щоб досягти змін у ставленні громадян до органів правосуддя та відновити його непохитний авторитет. Чимало нерозв'язаних досі проблемних питань криється у теоретично не розглянутих постулатах, які, здавалося б, давно відомі, оскільки записані у Конституції України, законодавчих актах.

А тому, на сучасному етапі розвитку вітчизняної філософсько-правової науки триває активне розроблення багатьох проблемних питань правосуддя, теорії праворозуміння, а також судової практики. Однак, дещо менше, на нашу думку, уваги звернено на судочинство. Водночас, правосуддя та судова реформа – теми, які є сьогодні одними з найбільш соціально актуальних і значущих в Україні.

Незважаючи на наявний науковий інтерес до окремих аспектів трансформаційних процесів у вітчизняному судочинстві в умовах європейської інтеграції комплексне дослідження цієї проблематики не проводилося. Позаяк, сама проблема впливу європейської правової традиції на трансформації вітчизняного судочинства є багатоаспектною, що зумовлює використання широкого кола напрацювань у галузі гуманітаристики, суспільствознавчих наук і правознавства. Юридіко-правові доробки, в яких розглядаються питання трансформації судочинства та впливу на нього засадничих ідей європейського судочинства, мають чітко виражену галузеву приналежність та висвітлюють зазначені питання з позитивістської точки зору, що і визначає характер цих досліджень. При цьому нез'ясованими залишаються витoki та світоглядна обумовленість трансформаційних процесів. Тому обрана В. С. Рудюком тема дисертаційного дослідження «Філософсько-правовий вимір трансформації судочинства України в умовах європейської інтеграції» є актуальною, затребуваною практикою, адже присвячена трансформації вітчизняного судочинства на сучасному етапі розвитку з філософсько-правових позицій.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій В. С. Рудюка відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана у Національній академії внутрішніх справ та ґрунтується на положеннях: «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; «Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027 р.; Плану заходів з реалізації «Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року», схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р; планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2016-2017 роки.

Основні результати дисертаційної роботи викладено у десяти публікаціях, із яких п'ять – у фахових виданнях України, одна – у міжнародному науковому періодичному виданні, одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні іншої держави, яка входить до Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача та трьох тезах доповідей на науково-практичних заходах. Вони відображають наукову новизну обраної дисертантом теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Ціла низка положень, висновків, пропозицій, рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні Рудюка В. С., були отримані вперше або істотно вдосконалені і мають високий ступінь наукової новизни. Сама ж наукова новизна одержаних результатів впливає з актуальності теми дослідження – робота присвячена актуальним та малодослідженим питанням трансформації вітчизняного судочинства на сучасному етапі розвитку з філософсько-правових позицій, в якій вперше:

трансформаційні зміни в сучасному вітчизняному судочинстві проаналізовано з позицій теорії ментальності, що відповідає загальним тенденціям антропологізації суспільствознавчого та гуманітарного знання;

запропоновано розуміння «гуманізації» як вторинного явища у системі трансформаційних процесів, як процесу, результати якого позначаються на облаштуванні усіх сфер людської діяльності з максимальною безпекою для залучених до неї людей: безпекою не тільки для життя і здоров'я, а і в частині особистих прав та виокремлено основні форми гуманізації сучасного судочинства;

обґрунтовано застосування антропосоціологічного методологічного підходу до дослідження трансформацій у вітчизняному судочинстві як можливості аналізу соціально-правової реальності через призму людини, завдяки чому показана взаємозалежність соціального контексту та правил відправлення правосуддя з орієнтацією на людину;

розкрито роль ціннісно-світоглядних підвалин виникнення та оформлення цифровізації і діджиталізації як феноменів сучасності і показано як цифрові технології сучасності змінюють уявлення про суд та судочинство, а також формують нову (інформаційну) культуру судочинства;

запропоновано розглядати трансформацію судочинства в контексті більш широких соціальних явищ: трансформація – соціальна трансформація – правова трансформація – трансформація судочинства, враховуючи таким чином загальні та особливі риси трансформації у судочинстві.

Заслуговує на увагу, авторська ідея впливу на вітчизняне судочинство сучасної антропоцентристської моделі європейського судочинства, яка характеризується визнанням прав людини безумовною цінністю та особливого статусу закону; часовою тривалістю досудового слідства; трансформацією від карально-репресивного до відновлювального характеру; лаконічними конституційними положеннями щодо організації і діяльності судових органів; транспарентністю судової влади, судочинства і правосуддя; змістовне розмежування явищ реформування, транзиту, модернізації та трансформації у праві як схожих процесів змін соціального життя; дослідження явищ глобалізації і глокалізації та їх впливу на вітчизняне судочинство; положення про те, що сучасні процеси гуманізації правосуддя і судочинства ґрунтуються на ліберальних уявленнях про суспільний устрій; теорія українського правового менталітету в частині його сучасних форм (зростання національної свідомості, ренесанс культурної ідентичності, неповага до закону, недовіра до суду).

У дисертаційному дослідженні сформульовано низку положень, що мають важливе значення для наук юридичного циклу та практичної діяльності суду й органів кримінальної юстиції.

Таким чином, дисертаційне дослідження В. С. Рудюка виконане на достатньому науково-теоретичному та методологічному рівнях. Висновки, положення, рекомендації та пропозиції дисертації, відповідають усім вимогам Положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають достатній ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій та пропозицій дисертаційного дослідження В. С. Рудюка не викликають жодних сумнівів. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, подані автором, щодо удосконалення чинного законодавства України в частині регулювання та регламентування судочинства оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять національні і міжнародні правові акти, юридичні прецеденти, судові рішення, статистичні та аналітичні матеріали Конституційного Суду України, Державної судової адміністрації України; соціологічних досліджень, проведених Центром Разумкова, результати п'ятого щорічного опитування іноземних інвесторів, яке Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА), Dragon Capital та Центр економічної стратегії (ЦЕС) провели наприкінці жовтня 2020 року.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Досягнення поставленої наукової мети стало можливим завдяки використанню авторської методології, представленої комплексом методологічних підходів та наукових методів пізнання (в контексті *теорії ментальностей*). Особливо значущими для дослідження впливу європейської правової традиції на трансформаційні процеси у вітчизняному судочинстві стали такі методологічні підходи як: ціннісний (аксіологічний); антропосоціологічний; історичний та історико-правовий; формально-логічний; герменевтичний; метод функціонального аналізу тощо. Завдяки цьому авторові вдалося на високому рівні виконати усі поставлені у дисертаційному дослідженні наукові завдання.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації використовують у:

- *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для нових досліджень проблеми трансформаційних змін у вітчизняному судочинстві;
- *сфері правотворчості* – для удосконалення чинного законодавства України в частині регулювання та регламентування судочинства;
- *освітньому процесі* – для забезпечення таких навчальних дисциплін, як: «Філософія права», «Порівняльне правознавство» «Судова етика», «Судові та правоохоронні органи»;
- *правозастосовній діяльності* – для підвищення рівня професійного рівня суддів. Окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у роботі органів судової влади.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація написана українською мовою. Повністю відповідає вимогам, що висуваються до написання даного виду робіт. Складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які охоплюють 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, із них основного тексту – 154 сторінки. Список використаних джерел розміщено на 29 сторінках.

Робота присвячена актуальним та малодослідженим питанням трансформації вітчизняного судочинства на сучасному етапі розвитку з філософсько-правових позицій. Детально розглянуті та охарактеризовані трансформаційні процеси, які відбуваються в українському суспільстві та зумовлюють якісні перетворення у сфері судочинства. Вказується на те, що зміни в українському судочинстві є відповіддю на запити сучасності: актуальністю євроінтеграційних процесів, прагненням вибудувати власне національне судочинство на засадах справедливості і верховенства права, адаптувати європейські зразки (модель) судочинства до національного контексту. Зокрема:

Анотація у стислій формі містить основні тези дисертаційного дослідження. Викладена українською та англійською мовами.

Розділ 1 «Теоретичні та методологічні проблеми трансформації судочинства в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у якому детально розглянуті та охарактеризовані основні процеси змін, які можливі в суспільному житті: модернізація, реформування, трансформація. Вказується на те, що поняття «трансформація» стало широко застосовуватися у суспільствознавчих науках з кінця ХХ століття. Встановлено, що соціальна трансформація є глибокою та якісною зміною в суспільному житті, яка може мати як творчу, так і деградаційну направленість. Наслідками трансформації є морфологічні, структурні, функціональні та інші зміни принципового, корінного, сутнісного характеру в соціальному об'єкті. Трансформація спричиняє зміни, які носять чіткий якісний, комплексний, незворотний характер і вони приводять до принципово нових властивостей системи.

Окремо виділено такий підвид соціальної трансформації як правова трансформація, яка, за своєю природою, є конструктивною соціальною трансформацією, архітектонічним складником якої є трансформація в судочинстві. Запропоновано такий логічний ланцюжок міркувань: «трансформація – соціальна трансформація – правова трансформація – трансформація судочинства». Дотримання такої послідовності у міркуваннях обумовило використання широкого спектру наукових доробків, зокрема наукових праць з соціальної філософії, філософії права, соціології, політології, теорії права, історії права, культурології та науки державного управління.

З'ясовано, що трансформаційні процеси у суспільстві є наслідком суттєвих змін у панівній системі цінностей та ідеології конкретного суспільства. Ідеолого-ціннісна складова суспільства виконує двоєдине завдання: є рушійною силою та результатом трансформацій. Тому конкретизація суспільних цінностей у дії є якістю та формою судочинства на конкретному етапі розвитку конкретного суспільства (в нашому випадку українського суспільства). Судочинство є такою сферою суспільного буття, в якій представлена панівна система цінностей.

У роботі демарковано позитивістський та юснатуралістичний підходи до трансформації судочинства в Україні. Разом з цим підкреслюється, що сучасні процеси глобалізації у правовій сфері передбачають зближення вказаних підходів. Доведено, що гуманізм та процеси гуманізації у правосудді і судочинстві є продовженням ліберальних уявлень про суспільний устрій, оскільки гуманізм сьогодні є світоглядом, який визнає такі права, які направлені на благо людини і дозволяють їй всебічно розвиватися; визнає благо людини критерієм оцінки всіх соціальних інститутів; є нормою взаємин між людьми, які вибудовуються на принципах рівності, справедливості, поваги і моралі.

Розділ 2 «Зміст судочинства в європейській правовій традиції» складається з п'яти підрозділів, в яких наголошено, що прийнятними та ефективними методологічними підходами (в контексті теорії ментальностей) у дослідженні трансформаційних процесів у вітчизняному судочинстві в контексті європейського впливу виділено: ціннісний (аксіологічний) підхід застосовувався доведення детермінованості форми та змісту судочинства панівною системою цінностей в межах конкретного суспільства та для порівняння суспільних ідеологем, які вплинули на судочинство та його принципи тощо; антропосоціологічний підхід в процесі дослідження трансформацій у вітчизняному судочинстві показав взаємозалежність соціального контексту та правил відправлення правосуддя з орієнтацією на людину. Серед методів особливо ефективними виявилися порівняльний, порівняльно-правовий, герменевтичний.

Детально опрацьованими в тексті роботи є питання впливу ліберальної філософської доктрини на суд і судочинство, а також питання гуманізації сучасного європейського судочинства. Вказується на те, що попри кризового стану ліберального правопорядку в ХХІ столітті, ліберальні настанови ще досить сильні в сфері політико-правового устрою низки сучасних держав та у судочинстві цих держав (у формі світоглядних принципів та цінностей, які мають свої філософські, юридичні, політичні, соціальні та антропологічні аспекти).

У дисертації розкриті питання синтезу прецедентної і статутної системи судочинства в практиці Європейського Союзу. ЄСПЛ, застосовуючи принципи прецедентного права забезпечує ефективність дії Конвенції 1950 року. Така особливість судочинства ЄСПЛ зумовлена тим, що більшість положень Конвенції мають абстрактне формулювання. За видовими ознаками Рішення Європейського Суду є декларативними (прецеденти тлумачення як інтерпретація і конкретизація чинних правових приписів), а не креативними (містять нові норми).

Діяльність ЄСПЛ тісно пов'язана з процесами становлення та функціонування «наднаціонального» судочинства, яке розвивається в системі чинних норм позитивного права європейського права. А європейське право, в свою чергу, сформувалося на стику національного та міжнародного права, що зумовлює його специфіку, яка представлена у формі особливої правової системи *suī generis* (правові інститути, механізми і принципи міжнародного й національного права).

Розділ 3 «Розвиток судочинства в незалежній Україні під впливом європейської правової традиції» містить чотири підрозділи, в яких особлива увага приділена особливостям модерної правової ментальності українців та її впливу на особливості вітчизняного судочинства. Вказується, що модерна правова ментальність українців є результатом низки історико-культурних і соціально-історичних чинників формування українського етносу, а основними її складовими є: національна мрія, прагнення самовладності, національну психологію, національну вдачу, соціальну пам'ять, національний характер, мову, національні архетипи, національну ідею, базові стереотипи.

З'ясовані основні позитивні та негативні риси сучасного українського судочинства. До позитивних рис автор відносить: прозорість і гласність в діяльності суду, діджиталізацію, гуманізм. Негативними рисами є: наявність конфлікту інтересів у правосудді, нестабільність, недовіра громадськості до суду як до ефективної і справедливої соціальної інституції та до суддів. Окремого висвітлення в роботі набули питання специфіки сучасної судової практики і судочинства на тимчасово окупованих територіях України та питання щодо розгляду судових справ стосовно внутрішньо переміщених осіб.

Доведено, що сучасне вітчизняне судочинство вибудовується за європейською моделлю та своїм ідеологічним підґрунтям має світоглядно-настановчий комплекс Європи як культурного феномену і засадничі моменти української ментальності. Автор доводить, що на сучасному етапі розвитку європейське судочинство представлене антропоцентристською моделлю, яка має такі риси: визнання особливого статусу закону; визнання прав людини безумовною цінністю; часова тривалість досудового слідства; трансформація від карально-репресивного до відновлювального характеру; лаконічність конституційних положень щодо організації і діяльності судових органів; транспарентність судової влади, судочинства і правосуддя. Окреслені кроки української держави відповідності національного судочинства європейському. Автор доводить (на основі аналізу нормативно-правових документів та практики ЄСПЛ), що з формально-правової точки зору, українське судочинство є проєвропейським, але за змістовними характеристиками – воно потребує серйозних змін, які передбачають серйозні зміни, насамперед в правосвідомості та правових настановах українців. Такий висновок впливає із визнання детермінованості конкретної історичної моделі судочинства соціокультурним контекстом. Особливим фактором, що визначає змістовність сучасного вітчизняного судочинства, є етатистські орієнтації в суспільстві та низький рівень індивідуалізму (в культурологічному сенсі).

Визначені головні напрями подальшого впровадження європейської моделі судочинства в Україні та показана реалізація комплексу заходів щодо розбудова комплексної, безперервної діючої системи кадрового, фінансового та інформаційного забезпечення судових органів.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Рудюка В.С. на тему «Філософсько-правовий вимір трансформації судочинства України в умовах європейської інтеграції» слід використовувати для підвищення рівня професійного рівня суддів, освітньому процесі закладів вищої освіти, в

науково-дослідних розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу, необхідно спрямувати увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. Сьогодні вже є всі підстави стверджувати, що в Україні склалася науково-теоретична школа філософії права. Автор, безумовно, посилається на відповідних вітчизняних науковців та їх праці. Проте дисертаційне дослідження значно виграло б, якби В. С. Рудюк визначив зарубіжних вчених, зокрема країн Європи в контексті предмету дисертації та більш чітко вписав проведене ним дослідження у сформовану традицію.

2. Автором не безпідставно наголошено на використанні аксіологічного підходу у розділах 1–2 роботи для доведення детермінованості форми і змісту судочинства панівною системною цінностей в межах конкретного суспільства та для порівняння суспільних ідеологій, які вплинули на його розвиток та формування принципів тощо (с. 19, 65 дисертації).

У цьому контексті, на нашу думку, дисертаційне дослідження мало б бути тісніше прив'язане до гострих й актуальних для вітчизняних реалій проблем правового характеру, зокрема правова аксіологія не може обмежитися поглядом на право як державно-владне чи суто соціальне явище. Нині українські філософи права пропонують дивитися на право як на невід'ємний елемент культури, як на духовний феномен, сферу людської творчості та її ж результат. Виходячи з такого погляду на право, необхідно зауважити, що воно таке ж складне, багатогранне, як і людина, котра творить в умовах конкретної культури і часу. Тому такий підхід до пояснення трансформації судочинства дає можливість побачити проблеми та перспективи такої діяльності в умовах європейської інтеграції, цінності в праві й саме право як цінність адекватно.

3. Реформування передбачає істотні зміни у механізмі функціонування соціального інституту, найчастіше це стосується його форми, але не якості.

У загальнокультурному сенсі реформаторство є специфічним видом соціальної діяльності суб'єкта, який має особливі владні повноваження. При цьому така діяльність «спрямована на цільову видозміну об'єкта (інституту, відносин, структурно-функціональних і соціальних зв'язків), який розташований у конкретних сферах соціуму на основі спеціально підготовленого механізму реформування з можливістю управління та контролю за перетвореннями».

Виходячи з цього, бажано було б окреслити філософсько-правовий механізм трансформації судочинства України в умовах європейської інтеграції.

4. Врахування європейського досвіду є ефективним і виправданим через те, що існують певні загальні риси у розвитку системи правосуддя у провідних країнах Європи, які становлять інтерес і для України. Тому, останні роки для України не стали винятком стосовно питань судової реформи, підтвердженням чого є поданий Президентом та зареєстрований у Парламенті законопроект № 3711 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2020 р.) та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування. Водночас, потребує пояснення суть запропонованих змін.

5. Крім того, подекуди автор викладає досить прості ідеї за допомогою вельми складної термінології, яка потрібна для пояснення тонких нюансів думки. Це тому, що в центрі його уваги – саме складні питання, і мова дисертації – це мова сучасного наукового дискурсу.

Проте вищенаведені зауваження носять дискусійний характер, можуть бути пояснені під час захисту й суттєво не впливають на позитивне враження від представленої наукової праці. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів, робота є значним внеском до філософії права.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій В. С. Рудюка фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Володимира Сергійовича Рудюка на тему «Філософсько-правовий вимір трансформації судочинства України в умовах європейської інтеграції», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року №261 (зі змінами та доповненнями від 3 квітня 2019 року №283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44), а її автор – Рудюк Володимир Сергійович – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри конституційного права та

теоретико-правових дисциплін

Білоцерківського національного аграрного університету,

доктор юридичних наук, професор

Наталія БРОВКО

